

David Ricardo: A politikai gazdaságtan és az adózás alapelvei és Válogatás egyéb írásokból és parlamenti beszédekből

Madarász Aladár bevezetőjével. Fordította: Atkári János, Napvilág Kiadó, Budapest, 2017, 563 o.

„A klasszikus gazdaságtan egyik alpművét a kiadó abban a meggyőződésben adja közre, hogy Ricardo szigorú gondolkodása, elméleti igényessége és tudományos becsületessége a mai nemzedékek számára is példamutató és tanulságos lehet” – olvasható a kétszáz évvel ezelőtt kiadott könyv új magyar fordításának hátlapján. A vállalkozás kiváltképpen dicséretes, hiszen köztudott, hogy a közgazdaságtan többek között abban a tekintetben is utolérte a természettudományokat, hogy a két-három évtizednél régebben megjelent műveket lassan már PhD-kurzusokon sem olvastatják, és a „felzárkózás” mintegy természetes velejárója, hogy e több évtizedes nemzetközi gyakorlat mára eluralkodni látszik a hazai közgazdászszakmán is.

Heller Farkas már Ricardo fő művének 1940-es második magyar kiadása idején vitába szállt azon kortársak vélekedésével, akik „korszerűtlennek és feleslegesnek” tartották a „klasszikus közgazdaságtan alapvető munkáinak kiadását”.¹ „Százötven év alatt nagyot haladt a közgazdasági tudomány és a klasszikusoknak nem egy tétele más megvilágításban tűnik fel ma. Mégis mindenkinek, aki a közgazdasági tudományba igazán elmélyedni óhajt, ismernie kell ez alapvető munkákat, melyek oly átfogó nézletét adják a közgazdasági jelenségeknek, hogy tanulmányozásuk mindig időszerű marad.” (H. F. [1941] 790–791. o.) A mai olvasónak is szóló üzenet olyan korból származik, amikor sok más országhoz hasonlóan a hazai közvélemény is úgy tekintett a klasszikus/neoklasszikus hagyományok mentén formálódó közgazdaságtanra, mint amely a szűk látókörű, tisztán gazdasági szemléletét védelmezve „elavult megállapításaival feltartja a fejlődést”, a „bajok forrása”, és felelős minden gazdasági visszasságért – „minthogyha a tudomány és nem más, nálánál hatalmasabb erők intéznék a társadalom sorsát”. (Heller [2006/1937] 282. o.)

¹ A Magyar Közgazdasági Társaság támogatásával négy „klasszikus” mű jelent meg 1940-ben: újrafordított kiadásban Smith 1776-os és Ricardo 1817-es fő műve, valamint Friedrich Listnek A politikai gazdaságtan nemzeti rendszere, című, 1841-es műve, továbbá első magyar fordításban Malthus A közgazdaságtan elvei tekintettel gyakorlati alkalmazásukra című, 1820-as fő műve.

A most megjelenő kötet Ricardo klasszikus politikai gazdaságtani alapművének korszerű magyar fordításán² kívül további újdonságokat is tartogat. A *Válogatás egyéb írásokból és parlamenti beszédekből* című rész először teszi tanulmányozhatóvá magyar nyelven Ricardo életművének más fontos alkotásait.³ Madarász Aladár bevezetője pedig egy átfogó Ricardo-monográfiával gazdagítja a magyar elmélettörténeti irodalmat.

A mintegy százoldalnyi *Válogatás* első értekezése, *A tömbnemesfém magas ára – a bankjegyek leértékelődésének bizonyítéka* című vitairat 1810-ben – későn indult tudományos pályája elején – jelent meg, s a korabeli heves pénzületi és pénzpolitikai viták egyik résztvevőjeként fellépő Ricardót mutatja be. Az élete utolsó évében, 1823-ban írt négy közleményt olvasva lényegében arról tájékozódhatunk, hogy milyen problémák foglalkoztatták a kor legnagyobb elméleti szaktekintélyeként tisztelt és elismert Ricardót. Az *Egy nemzeti bank terve* című írása halála után egy évvel jelent meg, az *Abszolút érték és csereérték* címmel írt vázlata pedig befejezetlen kéziratban maradt fenn. Ebben Ricardo sajátos tudományos gondolkodásmódját követhetjük nyomon, aki megnyugtató eredmény nélkül, élete végéig viaskodott az értékelmélet egyik legelvontabb megoldatlan problémájával. A egyik parlamenti beszéde politikai nézeteiről nyújt információkat, *Az ipari munkások bére* című rövid felszólalása alapján pedig szociális érzékenységéről is meggyőződhetünk.

A *Bevezetésben* a modern eszmetörténet-írás normái alapján végigkövethetjük azt az utat, amelyen keresztül – jól ismert és még több új „történeti” és „elméleti” szál összekapcsolása révén – Ricardo „új” arcéléhez jutunk el. Madarász Aladár szándékosan nem „az éppen adott jelen disputáinak résztvevőjeként” kívánja újjáéleszteni Ricardót, ahogy ezt Marxtól Schumpeteren át Samuelsonig többen is megtették. Ricardo tudományos pályáivét és a Ricardo-kutatás eszmetörténetét felvázolva, inkább ahhoz kíván támpontokat adni, hogy „megértsük: mi adott és ad alapot a különböző, egymással éles vitában álló közgazdaságtani iskoláknak (neoklasszikusoknak, keynesiánusoknak, »neoricardiánusoknak«) ahhoz, hogy megpróbálják Ricardót a maguk számára szellemi elődként kisajátítani (A. Marshalltól N. Kaldoron át P. Sraffaig és S. Hollanderig), miközben ugyanezen irányzatok más jeles képviselői az ő káros befolyásának tulajdonították a közgazdaságtan évtizedes vagy évszázados eltévelyedését (W. Jevons, J. M. Keynes és élete végén J. Schumpeter).” (8. o.) Madarász Aladár Ricardo-elemzése szem előtt tartja napjaink azon elmélettörténeti vitáit is, amelyekben kulcskérdésként merül föl az, hogy „mennyire problematikus maga a klasszikus politikai gazdaságtan terminusa vagy annak ikercillagaiként Smith és Ricardo egymás mellé rendelése” (uo.).

² Ricardo fő művének új kiadását az is indokoltta tette, hogy ezek a kötetek már csak könyvtárak régi polcain vagy antikváriumokban érhetők el. Ricardo korábban megjelent magyar nyelvű műveiről a most megjelent kötet *Néhány szó a fordításról* című részében olvashatunk (64–67. o.). Nemcsak a szélesebb körű hozzáférhetőség, hanem a korszerű fordítás is indokoltta tenné néhány régebbi szerző, például Keynes fő művének újrakiadását is.

³ A kötetben közölt összes fordítás a Sraffa által (M. Dobb közreműködésével) szerkesztett, 1951 és 1973 között megjelent, 11 kötetes Ricardo-összkiadás alapján készült (*Ricardo* [1951–1973]), *A politikai gazdaságtan és adózás alapelvei* esetében az 1821-es harmadik kiadás szövegét olvashatjuk.

A *Bevezetés* segít eligazodni a Ricardóról szóló kétszáz évnyi és napjainkban is tovább bővülő hatalmas irodalomban, a róla folytatott szerteágazó és máig lezáratlan vitákban. Jól kirajzolódik, hogyan formálta Ricardo gondolkodását a korabeli gazdasági életben – különösképpen a pénzügyek működéséről – szerzett évtizedes tapasztalata és az egyes jelenségek közötti összefüggések minden részletére kiterjedő tudományos érdeklődése úgy, hogy már az első, névvel megjelent, 1810-es pénzügyi értekezése (437–478. o.) a legtekintélyesebb közgazdászok sorába emelte. Végigkövethetjük Ricardo kritikai gondolkodását: úgy elemezte – és többnyire bírálta – elődei és kortársai tudományos eredményeit, hogy lényegében mégis ezekre támaszkodva építette fel teljesen új és eredeti elméleti rendszerét.

Meggyőződhetünk arról is, hogy a tudományos előrehaladás nélkülözhetetlen közegét jelentik a valódi tudományos viták, még akkor is, ha egyáltalán nem vezetnek (és elvileg sem vezethetnek) szintézisre vagy bármilyen középutas eredményre. Jól példázza ezt Ricardónak a legközelebbi személyes jó barátjával, Malthusszal folytatott évtizedes vitája és ennek tudományos hozadéka.⁴ Még e vita tudományos „hasznosságáról” és várható végeredményéről is másképp vélekedtek. „Eszmecszerénk oly közvetlen volt, s a tárgy, amelyet mindketten kutattunk, annyira teljesen az igazság volt, és semmi egyéb, hogy úgy gondolom, előbb-utóbb egyet kellett volna értenünk”(Ricardo [1913] 228. o.) – vélekedett Malthus Ricardo halálát követően. Ricardo élete végén egy Malthusnak írt utolsó levelében éppen ennek ellenkezőjét hangsúlyozta: a többi vitatkozóhoz hasonlóan, „sok vitatkozás után mindegyikünk megmaradt a saját nézete mellett, (...) anélkül, hogy e vitatkozások befolyásolhatták volna barátságunkat; nem kedvelném Önt jobban akkor sem, ha nézetemben egyetértene velem” (uo. 227. o.).

A Madarász Aladár által felvázolt tudományos pályáiv többek között korhű képet ad arról, hogy Malthus nemcsak vitapartnerre volt Ricardónak, hanem – James Mill mellett – az egyik legbefolyásosabb mestere is, akinek a népesedési elméletét ugyan elfogadta, de legtöbb tételét, az általa alkalmazott módszertannal együtt, élete végéig élesen elutasította. Lényegében még ennél is jelentősebb szemléletformáló erőt gyakorolt rá Adam Smith. Ezért is hangsúlyozza műve elején Ricardo azt, hogy még annak gyanúját sem akarja kelteni, hogy nem osztja azok véleményét, akik a politikai gazdaságtan tudományának fontosságát elismerve „csodálattal” tekintenek Smith „mélyenszántó” művére (72. o.). Miért is fenyegetné őt ilyen veszély? Többek között azért, mert sokszor közvetlenül Malthust vagy más kortársát bírálta, akik viszont vele szemben többnyire egy-egy smithi gondolatból kiindulva érveltek. Ricardo „az elfogadott nézetek elleni harcában” ezért fordított különös figyelmet Adam Smith azon elveire, amelyeknek vitatását indokoltnak tartotta (uo.).

Fő műve megírása során Ricardo lényegében Smith „meghaladását” tekintette egyik tudományos feladatának. Jól illeszkedett ehhez kortársaitól eltérő tudományos módszertana. Azonban eredeti céljaitól eltérően Ricardo tovább mélyítette a

⁴ Ricardo 1817-ben megjelent fő művére adott válaszként írta meg Malthus a saját politikai gazdaságtani fő művét (*Malthus* [1940/1820]), amelyre viszonyválaszként megszülettek Ricardo azon kritikai jegyzetei, amelyeket először 1928-ban publikáltak. A Sraffa-összkiadás alapján, az eredeti Malthus szöveggel együtt, ezek magyarul is elérhetők (*Ricardo* [1969]), lásd még *Ricardo* [1913]).

klasszikus iskolán belüli megosztottságot, és kiindulópontot szolgáltatott módszer-tani és elméleti viták hosszú sorának.

Ricardo kritikájának éle a jövedelemelosztás addigi, helytelennek vagy hiányos-nak tartott magyarázataira irányult, és ezzel összefüggésben rögtön meg is fogal-mazta a politikai gazdaságtan fő feladataként a jövedelemelosztást szabályozó tör-vények feltárását. Ezzel Smithhez képest szűkebbre szabta a politikai gazdaságtan tárgy-körét, emiatt lényegében őt tekinti az utókor az első közgazdász specialistának, és elsősorban rá irányul minden olyan későbbi kritika, amely szűklátókörűséggel vádolja e hipotetikus közelítést.

További módszertani újítás a politikai gazdaságtani elemzés absztrakt irányba tör-tendő elmozdítása. Ezekben a módszertani kérdésekben is „sokszor Malthus ellen vívta a csatákat, noha valódi ellenlábasa Adam Smith volt” – írja róla a bevezetőben Madarász Aladár (29. o.). A ricardói absztrakt módszertan tudományos jelentőségét hosszú időn át többen vitatták, mint ahányan dicsérték. Utóbbiak közé tartozott évtizedek múltán Marx,⁵ aki Smith és Ricardo kapcsolatát elemezve így fogalmaz:

„...végre közbelép Ricardo, és Megállj!-t kiált a tudománynak. A polgári rendszer fizi-ológiájának (...) alapzata, kiindulópontja az értéknek a munkaidő által történő meg-határozása. Ebből indul ki Ricardo, és most kényszeríti a tudományt, hogy zökkenjen ki eddigi kerékvágásából, és adjon számot magának arról, hogy mennyiben felel meg vagy mond ellent ennek az alapzatnak, a kiindulópontnak a többi általa kifejtett, ábrá-zolt kategória.” (Marx [1961] 148. o.)

Marx ezért tekinti Ricardót a legnagyobb klasszikusnak, sőt saját elmélete egyik elő-futárának is – akitől lényegében elsajátította a közgazdasági érvelés logikáját –, Say viszont épp ezt vitatta, és úgy fogalmazott, hogy Ricardo módszerével „az ürbe taszí-tották” a tudományt (uo. 149. o.).

Hogy csak a legnagyobb közgazdászokat említsük, Ricardo még nagyobb hatással volt Marx angol kortársára, John Stuart Millre, akinek mindkettőjüktől eltérő, „középutas” politikai gazdaságtana hosszan tartó népszerűségével azt is elérte, hogy szinte a 19. szá-zad végéig fennmaradt egy sajátos ricardói hagyomány. Alfred Marshallnak volt köszön-hető, hogy a Ricardo–Mill-féle hagyomány folytathatóságának még a marginalizmus sem vetett véget. A Ricardo-recepció kétszáz éves történetében jelentős fordulópon-t volt az – ahogy ezt Madarász Aladár bevezetője is kiemeli –, hogy a kumulatív tudomány-fejlődés alapján álló Marshall nemcsak védelmébe vette Ricardót „mind a neoklasszikus kritikákkal, mind az értékelmélet radikális és szocialista interpretátoraival, így Marxszal szemben. (...) Szerinte »Ricardo elmélete a termelési költség és az érték viszonyáról olyan fontos helyet foglal el a közgazdaságtan történetében, hogy valódi jellegének bármely félreértelmezése szükségképp káros; de sajnos oly módon fejtette ki, ami szinte invitálja a félreértéseket.«” (50. o.) Ami Ricardo nézeteiben elhibázott volt, az a rosszul kiválasz-tott módszertanából következik, aminek Marshall úgyszintén tudni véli az okát (51. o.).

⁵ Ebben a tekintetben Marx elsősorban a ricardói mű első két fejezetének tudományos jelentőségét méltatja, és bár a kötet további fejezeteiben is helyenként „lebilincselőnek” tartja a probléma kifejtésé-nek eredetiségét, mégis úgy véli, hogy a legszigorúbb értelemben pusztán az első két fejezet tartalma-za az addigi politikai gazdaságtan egész ricardói bírálatát. (Marx [1961] 151. o.)

Nem csodálkozhatunk viszont azon, hogy a történeti iskola közelítését alkalmazó Ashley [1891] egyáltalán nem tekint jó szemmel Marshallnak a neoklasszikus árelmélet összefüggéseiből kiinduló Ricardo-interpretációjára. Bár üdvözlendőnek tartja, hogy Marshall és John Nevill Keynes az 1890-es évek elején megjelent műveikben egyaránt elismerik a közgazdaságtan kétfajta iskolájának, a deduktív és a történeti iránynak, illetve az elméleti és az etikai iránynak a létjogosultságát, de ezek harmóniájának hirdetése szerinte komoly áldozatokkal is jár. Ezekre utalva veti föl Ashley, hogy az olyan teoretikusok nagyszerűségének megítélésére, mint amilyen Ricardo is volt, két lehetséges út kínálkozik: mai fogalmakat használva a racionális és a történeti rekonstrukció. „A gazdaság történézésére úgy szoktak tekinteni, mint aki könnyen összezavarodik az elméletben”, ezt szerinte ki kellene egészíteni azzal, hogy „a rokonszenvesnek tartott teoretikust viszont az a veszély fenyegeti, hogy történelmietlenné teszik” (Ashley [1891] 489. o.).

A kötetből az is kiderül, hogy ez utóbbi sors valóban nem kerülte el Ricardót. Így született meg többek között a Sraffa által rekonstruált „gabonamodell” – mint amiből állítólag eljuthatunk a *mainstream* egyik alternatívájához – és vele szemben Hollander, valamint Samuelson Ricardo-interpretációja.

„A neoklasszikus folyamatosság marshalli tézisének legmarkánsabb modern szószólója, Samuel Hollander, szerinte »nincs akkora ellentét Ricardo és a neoklasszikus eljárás mód között, amely indokolná, hogy a tizenkilencedik századi gondolat két elkülönült ágáról beszéljünk (...) osztoznak azon a közös örökségen vagy 'központi magon', ami nagyjából az allokáció elméletét és a kereslet-kínálati elemzés mechanizmusát jelenti» – idézi Madarász Aladár Hollander [1979]-et (53–54. o.).

Samuelson egész életében foglalkoztatta a klasszikus iskola. Lényegében arra keresett választ, hogy a klasszikus politikai gazdaságtan alkalmas-e arra, hogy alternatív paradigmát kínáljon a modern főáramú közgazdaságtan számára. Ennek megítéléséhez alkotta meg a klasszikus politikai gazdaságtan kanonikus modelljét mint dinamikus egyensúlyi növekedési és elosztási modellt, ennek keretében interpretálta a többi klasszikus szerző mellett Ricardo munkásságát is (Samuelson [2015]).

Nem szóltunk még arról, hogy Ricardo egyike volt azoknak, akiknek köszönhetően széles körben elterjedt a gazdasági szabadság eszméje. Neki köszönhetjük a kölcsönös előnyökkel járó nemzetközi szabadkereskedelem koncepcióját (a komparatív előnyök tana) és „a megszorítások politikáját alátámasztó, neki tulajdonított »ricardói ekvivalenciáról»” szóló tételt, amelyekről – ahogy Madarász Aladár fogalmaz – „ma legalább akkora viták zajlanak”, mint Ricardo idején (8. o.).

Az itt nem érintett problémák között olvashatunk még a Ricardo-korabeli gazdasági-pénzügyi eseményekről, gazdaságpolitikai és pénzpolitikai vitákról és intézkedésekről, államadósságról, gabonavámokról és többek között a ricardói vétekről.

A politikai gazdaságtan és az adózás alapelvei és a kötet végén található válogatott írások és parlamenti beszédek részleteiben történő könnyebb eligazodását jól strukturált és részletes név- és tárgymutató segíti.

A Napvilág Kiadó, Atkári János fordító és Madarász Aladár – aki a bevezető tanulmány elkészítése mellett a fordítást is ellenőrizte – gondos és alapos munkáját dicséri a

kötet, amely méltó módon próbálja elevenen tartani szakmai emlékezetünkben a közgazdasági szakirodalom egyik legfontosabb és legbefolyásosabb könyvét. Az új Ricardo-kötet minden bizonnyal felkelti az érdeklődését azoknak a közgazdászoknak, akik még nem veszítették el teljesen a történeti érzéküket. Valójában ennél sokkal többre is képes, gazdag irodalmi forrásmunkát ad mindazoknak a kezébe, akik másokat is – főleg a közgazdasági pályán éppen elinduló fiatalokat – Ricardo olvasására szeretnének buzdítani.

Hivatkozások

- ASHLEY, W. J. [1891]: The Rehabilitation of Ricardo. *The Economic Journal*, Vol. 1. No. 3. 474–489. o.
- H. F. [1941]: A közgazdaságtan klasszikusai magyarul. Smith Ádám–Ricardo, Malthus–List Frigyes művei új fordításban. *Közgazdasági Szemle*, szeptember–október, 788–791. o.
- HELLER FARKAS [2006/1937]: Korunk gazdasági bajai és a közgazdasági tudomány. Értekezések a nemzetgazdaságtan és a statisztika köréből. Új sorozat, I. kötet, 3. füzet. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 3–19. o. Megjelent: *Heller Farkas: Etikai tudomány-e a közgazdaságtan?* Válogatta: *Madarász Aladár*. Aula Kiadó, Budapest, 281–291. o.
- HOLLANDER, S. [1979]: *The Economics of David Ricardo*. University of Toronto Press, Toronto.
- MALTHUS, T. [1940/1820]: A közgazdaságtan elvei, tekintettel gyakorlati alkalmazásukra. Fordította: Neubauer Gyula. Magyar Közgazdasági Társaság, Budapest. Eredeti cím: *Principles of Political Economy Considered with a View to their Practical Application*.
- MARX, K. [1961]: Értéktöbblet-elméletek. Második rész. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- RICARDO, D. [1913]: Levelek Malthushoz. Fordította: Jónás János és gr. Esterházy Mihály. Grill Károly Könyvkiadóvállalat, Budapest.
- RICARDO, D. [1951–1973]: *The Works and Correspondence of David Ricardo*. Szerk.: *Sraffa, P.* (*Dobb, M.* közreműködésével). Vols. 1–11. Cambridge University Press, Cambridge.
- RICARDO, D. [1969]: Megjegyzések Malthus „A politikai gazdaságtan elvei” című művéhez. Fordította: Rácz Jenő. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- SAMUELSON, P. [2015]: *Paul Samuelson on the history of economic analysis. Selected Essays*. Szerk.: *Medema, S.–Waterman, A.*, Cambridge University Press, Cambridge–New York.

Hild Márta